

Vitenskapelige artikler

«[E]n kold Spekulation, der lader Hjertet uberørt og uforandret»

Legasjonspresten Peter Bloms blikk på islam

AV NORA S. EGGEN

Den norske presten Peter Blom (1828–1912) var i svensk-norsk diplomatisk tjeneste i Konstantinopel fra 1858 til 1864, og i de påfølgende tiårene skrev han bøker og artikler som omhandlet kulturelle og religiøse forhold i Konstantinopel og Levanten. Blom var antagelig drevet av en utferdstrang, og av sitt kristne engasjement og ønske om evangelisering. I løpet av årene i Konstantinopel utviklet han også en interesse for islam og muslimer, og han behandlet islam og muslimers praksis inngående i sine skriftlige arbeider. I tre bøker publisert mellom 1870 og 1903 forente Blom trekk fra ulike sjangre, som reiseskildringer, etnografiske opptegnelser, innføringsbøker, misjonslitteratur og polemikk. Fremstillingene av muslimsk tro og praksis er preget av negative forestillinger, men han var også sterkt kritisk overfor ikke-protestantiske kristne trosfeller. Ingen av de tre bøkene fikk bred omtale eller utbredelse i norsk offentlighet, men like fullt kan de fortelle oss noe om den norske kunnskapsproduksjonen om islam og muslimer mot slutten av 1800-tallet.

Nøkkelord: Peter Blom, islam, muslimer, Koranen, Muhammad, 1800-tallet, Norge.

Innledning

På jakt etter skriftlig materiale om islam og muslimer i Norge på 1800-tallet, kom jeg over en håndfull tekster signert P. Blom, en signatur som tilhørte teologen og

sognepresten Peter Blom (1828–1912). I sitt nesten femtiårige virke som prest i Valle i Setesdal og Vardal på Toten, var Blom opptatt av lokale forhold, engasjert i skolevesenet og lokalpolitikk, og han skrev lokalhistoriske bøker om begge bygdene. Men han skrev altså også flere bøker som tar opp blant annet ulike sider ved muslimeres religiøse tro og praksis, Koranen og profeten Muhammads liv og virke. Hvordan hadde det seg at denne lokalt engasjerte bygdepresten ikke bare fattet interesse for islam, men også gjorde dette til et hovedanliggende i flere av sine skriftlige arbeider? Og hva kan hans verk fortelle oss om 1800-tallets kunnskapsproduksjon om islam og muslimer?

Som nyutdannet teolog hadde Blom vært tilsatt som legasjonsprest ved det svensk-norske konsulatet i Konstantinopel (1858–1864), og han skrev senere tre bøker og en rekke artikler som fremstilte ulike sider ved regionen og dens befolkning. Det kristne engasjementet og interessen for Det hellige land ga seg uttrykk i reiseskildringen *Reise til Jerusalem og Omegn* (1870). Bokens beskrivelse av regionen og dens folk viser imidlertid også en særlig interesse for islam og muslimer, og dette temaet behandles mer inngående i neste utgivelse, *Fra Østerland* (1875). Mye tyder på at det var gjennom sitt opphold i Konstantinopel denne interessen ble vekket, og den fulgte ham frem til hans siste utgivelse *Mohammed og Koranen* (1903). Her la han igjen til grunn egne observasjoner og kunnskap innhentet under oppholdet i Konstantinopel, men han konsulterte også en rekke akademiske kilder på ulike europeiske språk, dog ingen på skandinaviske språk. Utover den anseelsen og innflytelsen Blom fikk i sitt lokalmiljø,¹ ser det ikke ut til at hans forfatterskap satte noe stort preg på samtiden eller varige spor i ettertiden.² Heller ikke hans utgivelser om islam ser ut til å ha fått noen særlig utbredelse; de fikk få anmeldelser og inngår, så vidt jeg har kunnet avdekke, ikke i kildetilfanget for senere innføringsbøker. Ikke desto mindre fremviser Bloms forfatterskap en litteratur om islam og muslimer på sent 1800-tall i Norge som hadde trekk fra både den populære reiseskildringssjangeren og fra misjonslitteraturen. I denne artikkelen diskuterer jeg hvordan Bloms blikk på islam og muslimer i de tre nevnte utgivelsene er farget av hans personlige ståsted og erfaringer, så vel som av kulturelle og religiøse strømninger i tiden. Ved siden av å beskrive praksiser slik han observerte dem og lærestoff han hentet fra både akademiske og polemiske kilder, er Blom i sine bøker gjennomgående kritisk evaluende og vurderer observasjonene opp mot sitt eget religiøse ideal, en protestantisk bibeltroskap og pietistisk fromhet.

¹ Oppslag i lokalavisen ved jubileer tyder på dette (*Gjøviks Blad*, lørdag 22. juli 1905; *Gjøviks Blad*, tirsdag 29. desember 1908).

² Ett unntak er at Gjøvik historielag trykte opp igjen hans bok om Vardal prestegjeld i 1983.

Islam og muslimer i 1800-tallets Norge

Kunnskapsproduksjonen om islam og muslimer på andre halvdel av 1800-tallet i Norge kommer til uttrykk i ulike sjangre og innenfor ulike samfunnsfelt. Den akademiske litteraturen hadde sitt utspring i de filologiske og teologiske fagmiljøene ved Det Kongelige Fredriks Universitet (Eggen 2018). Disse fagmiljøene huset allerede et drøyt tiår etter universitetets oppstart, arabiskkompetanse med Christopher Andreas Holmboe fra 1822 som den første lektor og deretter professor i østerlandske språk (Mejdell 2021, Mejdell i dette nummeret). I andre halvdel av 1800-tallet arbeidet filologer ved Orientalisk avdeling av Filologisk seminar og teologer ved Teologisk fakultet med arabiske tekster, som Jens Peter Broch, Alexander Seippel og Elias Blix. Disse forskerne produserte avhandlinger, oversettelser og trykte tekstutgaver som pekte på viktige trekk i arabisk språk og kultur, og som også kunne ha relevans for datidens forståelse av islam. Dessuten var Koranen og andre sentrale tekster viktig didaktisk materiale for deres studenter. Imidlertid var det ingen av disse forskerne som beskjeftiget seg med islam mer spesifikt, eller som skrev innførende tekster om islam eller om muslimer for en bredere offentlighet. Ett unntak er Holmboes oversettelse *Tyrkisk Katekismus, eller Udtog af Tyrkernes Troeslære, Til bruk for Ungdommen*. Da denne oversettelsen av Imam Birgivī Mehmed Efendi's (1523–73) korte gjennomgang av islamsk tro og rituell praksis, *Vasiyyetnāme*, ble publisert i 1829, var den antagelig den første selvstendige innføringen i islam på norsk, riktignok oversatt via en fransk oversettelse av Garcin de Tassy (Eggen 2021, 67).

At det utover 17- og 1800-tallet fantes en allmenn interesse for det såkalt orientalske, som også innebefattet muslimers tro og liv, vitner imidlertid både aviser, tidsskrifter og litterære verk om. Orientalske og pseudoorientalske fortellinger og fabler inngikk på 1700-tallet i et populært litterært repertoar (Nøding 2007, 108–116). Utover 1800-tallet var Orienten ikke minst til inspirasjon for en rekke litterære verk fra forfattere som Vilhelm Krag, Doris Rein, Henrik Ibsen og Knut Hamsun (Oxfeldt 2005). Dessuten ble islam og Muhammad i denne perioden kjent for et norsk publikum gjennom kapitler i ulike pedagogisk rettede utgivelser, som oversiktsverk, historieverk og skolebøker (Husby 2018). I siste halvdel av 1800-tallet finner vi også reiseskildringer med religiøst fokus (Brendemoen 2007, Løvlie 2021, Sandmo 2021), samt en gryende misjonslitteratur rettet mot misjonsmarker blant muslimer (Mikaelsson 2003, Eggen 2021). Bøker om islam og oversettelser av Koranen inngikk i private, norske boksamlinger (Dahl 2011, 88), og at det fantes folk i Norge som befattet seg med islam vitner for eksempel en upublisert oversettelse av Koranen ved Karl Johan Toftner (1881–1964) om (Eggen 2017).

Peter Bloms forfatterskap

Peter Blom skrev flere artikler som først ble publisert i tidsskriftene *Evangelisk ugeblad* (KbH) og *Norsk kirketidende* (utgitt 1856–1863 og fortsatte som *Luthersk kirketidende*), og som deretter i lett redigert form ble gjengitt i bokutgivelser eller gjenpublisert for et allment publikum i artikler i *Morgenbladet*. Dette var gjerne allmenopplysende tekster, som for eksempel en artikkel om jødene i Konstantinopel ([Blom] 1861) og en annen artikkel hvor Blom tar for seg ulike kategorier muslimske studenter og lærde (Blom 1876b).

Bloms bøker plasserer seg innenfor flere sjangre, og kan sorteres i tre kategorier. En rekke bokutgivelser tilhører samlekategorien oppbyggelig litteratur. Her finner vi samlinger av salmer og bønner (utg. henholdsvis 1861, 1862, 1866), andakter og prekener (utg. henholdsvis 1863, 1867, 1885). Flere av disse bøkene ble utgitt mens Blom var i Konstantinopel, og de var ment til bruk i den daglige driften av konsulatets kapell og i virksomheten blant skandinaviske sjøfolk. Senere skrev Blom en katekismeforklaring, som var ment å fornye og forenkle sjangeren (Blom 1892, [3]), men som verken kom i særlig bruk eller ble godkjent for bruk i skolen (Haraldsø 1992, 245, Skrunes 1995, 191, fotnote 260).

Innenfor sjangeren lokalhistorie skrev Blom bøker om de to prestegjeldene han selv virket i, henholdsvis Valle i Setesdal (1896) og Vardal på Toten (1899). I disse bøkene beskrev han historie og lokale skikker, sagn og fortellinger, topografi og toponymi, natur og klima, jordbruk, skogbruk og annen næringsvirksomhet. Han var særlig opptatt av de sosiale forholdene, skolevesenet og ikke minst den kirkelige lokalhistorien, og her inngår også Bloms egen historie i kapitler med prestebiografier (Blom 1896, 104–107, Blom 1899, 78–80). I diktsyklusen *Kunstner og kristen* (1902) vender Blom tilbake til Setesdal. Her beskriver han vekselvis i første- og tredjeperson den fiktive personen Svein gjennom troskamp og kunstnerliv som maler i forskjellige europeiske byer. Selv om de biografiske detaljene er svært ulike for Peter og Svein, kan man ane en gjenkjennelig grunntone fra betraktningene i hans andre bøker, særlig hans inderlige kristentro.

I en siste gruppe utgivelser finner vi reiseskildringer og personlige betraktninger i kombinasjon med trekk fra opplysende litteratur og polemisk misjonslitteratur. Det er i disse utgivelsene vi blant annet finner beskrivelser av muslimsk tro, ritualpraksis og skikk og bruk. Mens vekten ligger på folkelivsskildringer i de to tidligste utgivelsene *Reise til Jerusalem og Omegn* (1870) og *Fra Østerland* (1875), er den siste boken, *Mohammed og Koranen* (Blom 1903), i større grad en teoretisk innføring

basert på publiserte kilder. I denne artikkelen tar jeg for meg disse tre bokutgivelsene, og jeg diskuterer hvordan denne delen av Bloms forfatterskap var farget av hans personlige ståsted og erfaringer. Fremstillingene endret karakter ettersom Blom fikk tilgang på ulikt kildemateriale, men det sentrale perspektivet og budskapet forble i stor grad uendret.

Formative år i inn- og utland

Peter Bloms biografi er først og fremst kjent gjennom hans egne opptegnelser (Blom 1896, 104–107, Blom 1899, 78–80). Han ble født 27. mai 1828 i Drammen, som sønn av skipsfører Jens Ludvig Blom og Martine Blom, født Holthe. Farfaren Peter Blom hadde vært kammerråd, og morfaren Engebret Holte var overtollbetjent. Etter den grunnleggende skolegangen ved Strømsø borgerskole og Drammen lærde skole, reiste Peter som tolvåring til det såkalte oppdragelsesinstituttet i Christiansfeld, hvor han ble i fire år og sto konfirmant i 1844.

Oppdragelsesinstituttet var Brødremenighetens skole i den herrnhutiske kolonien Christiansfeld på Jylland. Denne pietistiske vekkellesbevegelsen, som hentet sitt navn fra den første slike kolonien kalt Herrnhut og grunnlagt i Sachsen 1720-årene, hadde gjennom 1700-tallet trukket til seg nordmenn med sans for lekmannskristendom, fellesskapsbaserte virksomheter og indre og ytre misjonsarbeid. Herrnhuterbevegelsen spilte en sentral rolle i utviklingen av misjonsinteressen (Mikaelsson 2003, 47–52). I Norge sto bevegelsen sterkt i Bloms fødeby Drammen og særlig i Strømsø hvor flere borgere fra samfunnets øvre lag hadde sluttet seg til den (Thrap 1908, 4, 10, Thorson 1962, 646). Etter at kolonien Christiansfeld ble opprettet i 1771, sendte flere norske familier barna sine dit for opplæring (Amundsen 1962). Samtidig med Blom skal det i begynnelsen av 1840-årene ha vært rundt ti norske elever ved gutteskolen og et tyvetalls norske elever ved jenteskolen (Thorson 1962, 716–718, Amundsen, 1962, 28). Undervisningsspråket var tysk, og ellers ble det undervist i fransk, dansk og norsk, i musikk, sang og tegning, i hoderregning og skjønnskrift, og i historie, religion og moral. I kolonien var det et internasjonalt miljø, med elever fra Europa, Vestindia og Surinam (Amundsen 1962, 8–9). Her fikk altså den unge Peter lagt grunnlaget for både språklige og musikalske ferdigheter, og antagelig fikk hans religiøse lengsel og evangeliseringsinteresse, så vel som hans generelle utferdstrang, næring i disse årene.

Vel hjemkommet fra Danmark tilbrakte Blom de neste fire årene med å forberede seg til eksamen artium, blant annet med et toårig opphold hos sin onkel på Kongs-

berg, Gustav Peder Blom (1785–1869). Onkelen hadde vært medlem av riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814, hvor han representerte Nordre Jarlsberg, og han var senere byfogd i Drammen og amtmann i Buskerud og stortingsrepresentant i flere perioder. I onkelen hadde Blom en mann med forbindelser til embetsverket, men noe særlig økonomisk hjelp kunne han ikke vente fra verken onkelen eller faren. Etter artium jobbet Blom som huslærer på Tangen gård ved Arendal, hvor Peter Anthon Mangor drev en reperbane. Her underviste Blom i to år og ble kjent med Marie Mangor (1837–1917), som han ti år senere giftet seg med.

I mellomtiden fortsatte Blom sine studier, med anneneksamen i 1851 og teologisk embetseksamen i 1854, samtidig som han forsørget seg selv ved å undervise i språk og musikk. I sin selvbiografiske opptegnelse bemerker han at det var en på mange måter tung tid (Blom 1899, 79). Etter et kort lærervikariat fikk han ved hjelp av lån og studentlegat imidlertid flere utenlandsopphold, og han studerte kirkemusikk i Brüssel og fransk og engelsk i henholdsvis Paris og London. Så fulgte et lærervikariat i Grimstad, hvor han tok opp igjen kontakten med Marie Mangor. Samtidig søkte han seg til utenlandstjeneste, og han fikk stillingen som legasjonsprest ved den norsk-svenske legasjonen i Konstantinopel. I februar 1859 ble han ordinert til prest. Den påfølgende måneden giftet han og Marie seg og la ut på reise, og i april tok Peter Blom opp sin første prestegjerning, ved det svensk-norske konsulatet i Konstantinopel.

I Konstantinopel

Sverige hadde hatt lange forbindelser med Det osmanske riket, og i handelstraktaten fra 1737 ble det avtalesfestet at de svenske sendemennene skulle ha rett til fri og åpen utøvelse av sin evangelisk-lutherske religion; de kunne bygge kirker og skoler og skulle ha rett til å besøke Jerusalem (Johansson 1968, 9–10, Staf 1977, 10–11). Det ble samtidig bestemt at konsulatet skulle ha sin egen legasjonsprest, og en kirke ble oppført. Denne opprinnelige kirken brant imidlertid ned i 1818, og Jacob Berggren (1790–1868), som i perioder virket som legasjonsprest mellom 1819 og 1825, ble ikke avløst av noen ny prest (Staf 1977, 161). Det var først tre tiår senere den svensk-norske sendemannen til Konstantinopel, nordmannen Georg Sibbern (1816–1901), fikk oppført et nytt kapell, og det var han som i 1858 sørget for en ny prest til å betjene skandinaviske fastboende og tilreisende (Johansson 1968, 76, Staf 1977, 188). Sibbern hadde lang fartstid i utenriktjenesten og ble etter sitt opphold i Konstantinopel norsk statsminister i Stockholm (Syse og Beck 2016, 236–237). Bloms viktigste kontakt i Konstantinopel ble imidlertid Oscar Magnus Fredrik Bjørnstjerna

(1819–1905), som virket som svensk-norsk sendemann i årene 1861–1864. Björnstjerna tok initiativ til å bygge et nytt svensk legasjonshus som sto ferdig i 1869, og han kom til å spille en viktig rolle i både politiske og handelsmessige forhandlinger mellom Sverige-Norge og Det osmanske riket (Johansson 1968, 79–80).

Det var muligens via sine embedsmannskontakter Blom fikk vite at posten som legasjonsprest i 1858 sto ledig. Av seks søkere viste bare to seg å være reelle, og da den foretrukne søkeren, svenske Johan Wallin, trakk seg, ble Blom tilbudt stillingen. Blom var ellers godt kvalifisert med teologisk utdanning og språkkunnskaper, og til hans fordel talte særlig hans studier i kirkemusikken (Staf 1977, 187). Han var virksom fra første dag. Han innviet det nye kapellet, fikk laget et lite svensk-norsk bibliotek og bidro selv med salme- og andaktsbøker. Det var en forsvinnende liten forsamling som møtte til kirkens gudstjenester, til tross for Björnstjernas ambisjon om «att återvinna Sveriges anseende som beskyddare för de protestantiska församlingarna i Turkiet» (Johansson 1968, 78, jf. Staf 1977, 188). Men utover den kirkelige tjenesten, besøkte Blom sjøfolk på deres skip og syke på hospitalet og tok seg av nordmenn, svensker, dansker og finner, i tillegg til tyske lutheranere (Blom 1899, 79, Staf 1977, 190–191). Utover i 1860-årene fikk sjømannsmisjonen en fastere form, og legasjonspresten kom etter hvert til å spille en mindre viktig rolle for sjømennene (Staf 1977, 195).

Mens Peter Blom var svært virksom i de første årene i Konstantinopel, ser det ikke ut til at Marie Blom trivdes fullt så godt. Etter en permisjon de to tilbrakte i Norge, ble Marie og deres nyfødte datter Jenny Martine igjen der, mens Peter reiste tilbake og tilbrakte de neste to årene alene. Han forsøkte å få en ny tjeneste i London, så i Paris, men lyktes ikke. I 1864 reiste han derfor tilbake til Norge og til prestetjeneste i Valle. I Valle fikk Peter og Marie sin andre datter, Cathrine Helene. Marie Blom ga senere ut kokeboken *Husholdningsbog for By og Land* (Blom 1886), som ble svært populær og kom ut i mange opplag de neste tiårene (Grønland 2003, 51–55). I denne boken inkluderte hun både ernæringslære, økonomi, ledelse og matoppskrifter, og hun tok for seg ingredienser og krydder, tilberedningsmåter og matretter fra mange steder i verden, også noen som hun selv hadde lært om i Konstantinopel. Hun nevner mange steder tomater, som hun kunne ønske alle kunne bruke i maten. Hun gir oppskrifter på pilaff med høne, lam eller får, og hun skriver om hvordan man i Orienten lager mat i leirpottet som graves ned i varm aske. Dessuten anbefaler hun tyrkisk kaffe (Blom 1886, 107, 376).

I sitt virke i Valle, og senere i Vardal, var Peter Blom engasjert ikke bare i kirkelige spørsmål, men i lokalpolitikk som forlikskommisjonær og ordfører, og han var særlig opptatt av skolespørsmål. Som skolestyrets formann bidro Blom til å endre skolevesenet etter skolelovsreformen i 1889 (Lauvdal, 1930, 32–33), men han beskrives som strengt konservativ i kirkelige saker, og mot all form for sekterisme (Lauvdal, 1930, 32–33, 136). Om seg selv skriver Blom at han «kjæmpede mangen kamp mot fordomme og sneversyn på skolens omraade,» og han «likte en sund, i kirkelig retning gaaende lægmandsvirksomhed, men han likte ikke den vilde, usunde og ukirkelige» (Blom 1896, 107).

Det går frem av Bloms skrifter at han så tilbake på sine år i Konstantinopel med glede, og da prestedtjenesten ved konsulatet igjen ble ledig, tok Blom kontakt med Björnstjerna for å prøve å få en ny periode som legasjonsprest. I et brev datert 10. november 1879 spør Blom om det ville være mulig for ham å søke den ledige posten.³ Han fikk tydeligvis et negativt svar, for i et nytt brev datert 4. mai 1880 uttrykker han sterk skuffelse over å ikke få posten, men han bedyrer at han bærer det med takknemlighet, som det sømmer seg «en Prest som elsker sin Religion og sitt Fædreland».⁴ Han skriver også at han håper senere å kunne reise for atter en gang å «predike i Kapellet og se de deilige bosporiske strande». En slik reise fikk han imidlertid aldri foretatt. I 1883 ble det fattet en endelig beslutning om at det ikke lenger skulle være noen legasjonsprest ved konsulatet (Johansson 1968, 92).

I 1864, før han reiste hjem til Norge for godt, fikk Blom innvilget noen ukers ferie for å reise til Jerusalem. Erfaringene fra denne reisen og fra livet i Konstantinopel danner utgangspunktet for noen av de artiklene og bøkene Blom skrev i tiårene som fulgte.

Reise til Jerusalem og Omegn

Peter Bloms reise til Jerusalem fulgte en klassisk rute, og hans reiseskildring i boken *Reise til Jerusalem og Omegn* (1870) følger også i stor grad en konvensjonell mal. Reisebeskrivelser fra Det osmanske riket var allerede fra 1600- og 1700-tallet en etablert sjanger (Brendemoen 2007). De reisende fulgte gjerne hverandres løyper og tok opp de samme motivene, men deres beskrivelser ble også ulikt farget av de ulike forfatterperspektivene. En av Bloms inspirasjonskilder kan ha vært hans foreløper som konsulatprest, Jacob Berggren, som publiserte en reisebeskrivelse i tre

³ Brev fra Peter til Oscar Magnus Fredrik Björnstjerna datert 10.11.1879. Brevskriverregisteret, Riksarkivets enskilda arkiv och samlingar

⁴ Brev fra Peter til Oscar Magnus Fredrik Björnstjerna datert 4.5.1880. Brevskriverregisteret, Riksarkivets enskilda arkiv och samlingar.

bind som sannsynligvis var tilgjengelig i konsulatet (Berggren 1826–1828). Berggrens interesse var bredt anlagt, som en «Romantic traveller into ancient land» som hadde både greske og arabiske språkkunnskaper å hjelpe seg med og som plukket med seg all slags informasjon på veien (Henrikson 2021, 159–162). Med Bloms generasjon ble også bibelhistorisk orienterte geografier og reisebeskrivelser fra Palestina populære (Sandmo 2021, Løvlie 2021). I sin egen tekst var Blom mest opptatt av bibelsk historie og geografi, foruten folkelivet og lokal skikk og bruk. Målet for reisen var klart, beskrevet som «en dybt følt Trang at see de Steder, hvor Han engang vandrede i menneskelig Skikkelse, der var den Eenbaarne af Faderen, fuld av Naade og Sandhed, Verdens Lys og Liv min Herre og Frelser Jesus Kristus» (Blom 1870, 1).

Bloms beskrivelse var slik en del av en større trend blant protestantiske kristne reisende, som til tross for at de motsatte seg tanken om pilegrimsferd, tok utgangspunkt i en forestilling om å vandre i landskapet sammen med Jesus (Bohlin og Zorgati 2021, 31). Følgelig la han ut fra Konstantinopel over Jaffa og Ramla mot Jerusalem, i tiden før påskefeiringen. Boken presenterer et detaljert kart over Jerusalem og omegns bibelhistoriske steder, og i noter henviser Blom stadig til relevante bibelske passasjer. Han beskriver dessuten overalt det landskapet og folket han observerer, og boken inneholder et knippe illustrasjoner av landemerker og folkloristiske tablåer, signert en H. Meyer og produsert ved A. Johannessens litografiske Anstalt, Christiania. Innimellom har Blom et og annet tips til europeiske reisende også. Man bør for eksempel ta med sin egen sadel, for de lokale sadlene er av tre. Og hvis ikke kvinnene har med sine egne «Fruentimmersadler», blir de nødt til å ri på en alminnelig sadel som de lokale kvinnene (Blom 1870, 23–24).

I boken beskriver og kommenterer Blom ulike former for religiøs praksis og alminnelig skikk og bruk, ofte formidlet i form av egne observasjoner og personlige møter og bekjentskaper. Han er opptatt av folkelivet, beskriver brylluper og begravelser, og er stadig opptatt av klesskikker. Han gjenforteller også en rekke egne opplevelser. I Hebron ble han for eksempel under «Skjelsord, Puf og Stød» tilvist rett plass for ikke-muslimer i moskeen, men ble deretter «Gjenstand for dyb Ærbødighed og Taknemmelighed» da han ble antatt å være en lege (Blom 1870, 124). Overalt traff han på muslimer, og det er ikke klart hvilket språk de kommuniserte på, men de delte både sin kunnskap og sine betraktninger med ham. Et avsnitt som omhandler valfarten til Mekka, avsluttes med et slikt angivelig vitnesbyrd: «Jeg har kjendt flere Mohamedanere, som have sagt, at dersom Valfarten til Mekka ikke skaffede dem

hjerterfred og Sjelero, fik de prøve med Kristus og kristendommen» (Blom 1870, 15).

Gjennomgående er Blom opptatt av de lokale kristne og særlig det han beskriver som deres overtroiske og kaotiske ritualer. Han forteller om sin opplevelse da han overvar ortodoks påskeaftensfeiring i Gravkirken i Jerusalem: «[J]eg ønskede mig langt borte, jeg holdt Hænderne snart for Øinene og snart for Ørene; jeg syntes jeg var kommen ind i et Helvede» (Blom 1870, 52). De stedlige kristne levnes i det store og hele liten ære: «De græske, armeniske, katholske eller latinske, koptiske, syriske eller jakobitiske eller abyssiniske Kristne i Jerusalem leve i Mørke, Uvidenhed og Ugudstjeneste. Sand, levende Kristendom have de ikke Begrep om. Præster og Lægfolk ere i saa henseende omtrent lige. Følgen heraf er alskens Laster og Elendighed» (Blom 1870, 58). Blom tok ved flere anledninger inn i fransiskanerklostre, og han bemerket i den forbindelse at «latinerne (de Romersk-Katolske) er langt fra saa fanatiske som Grækerne, men vistnok ligesaa fordærvede» (Blom 1870, 60).

Sitt åndelige hjem i Jerusalem fant Blom derimot i den protestantiske kirken Christchurch: «Enhver kan tænke med hvilken Glæde jeg ilede herhen. At høre den rene evangeliske Prædiken paa det gamle Zion» (Blom, 1870, 53). Denne nylig oppførte kirken (innviet i 1849) og det første protestantiske bispesetet i Det osmanske riket var et britisk-prøyssisk initiativ ved The London Society for Promoting Christianity Amongst the Jews, med det eksplisitte formål å misjonere blant jødene (Jack 1995, 192, Okkenhaug 2021, 522–523). Her fikk også Blom selv anledning til å preke for en forsamling på «mest omvendte Jøder, omtrent 200 i Tallet» (Blom 1870, 55; Blom 1896, 80). Men mens han var aktivt opptatt av evangelisering blant jødene (Blom 1876a), behandlet han jødedom på langt nær så inngående som islam i sine bøker.

I tillegg til en personlig beretning om møtet med bibelhistoriske steder og en forsøksvis etnografisk opptegnelse over regionens mangslungne religiøse praksis, skikk og bruk, presenterer Blom altså direkte og indirekte sine vurderinger av regionen som protestantisk misjonsmark, både overfor andre kristne og overfor jøder og muslimer. Det som også opptok ham var de ikke-kristnes reaksjoner på de stedlige kristne praksisene: «Ja, hvad maa vel Mohamedanerne tænke om Kristendommen, naar de saa sligt, som jo ikke er Andet, end Antikristendom, – verre, end Mohamedaniske og Hedenskab!» (Blom 1870, 52). Han syntes at protestantismen måtte falle mer i smak blant muslimene, og hevdet at «Mohamedanerne synes bedst om dem af alle kristne Religionspartier, ‘fordi deres Gudstjeneste er saa fri for Billeddyrkelse

og tomt Bram.» Dessuten bevitnet han at «[f]lere Mohamedanere ere ogsaa i den senere Tid gaaede over til Protestantismen. Jeg har kjendt nogle av dem. De vare meget alvorlige og uforfærdere Kristne» (Blom 1870, 55–56).

Fra Østerland

I boken *Fra Østerland* utgitt i 1875, reproduserte Blom store deler av innholdet fra sin første reiseskildring. I tillegg finner vi beskrivelser av livet i Konstantinopel og en forsøksvis mer sammenhengende fremstilling av islam. Bokens kapitler kan deles i tre avdelinger: Kapittel 1–5 tar for seg islam og muslimsk religiøs praksis (s. 1–27), kapittel 6–13 omhandler Konstantinopel (s. 28–57) og kapittel 14–20 er i grove trekk en gjengivelse av reisebeskrivelsen i forrige bok (s. 58–116). Boken er dedikert til Sibbern og Björnstjerna, som på hver sin måte hadde bidratt med viktige forutsetninger for Bloms virke i Konstantinopel. Det var i deres følge han hadde fått adgang til sultanens hoff, og tilgang til reiser i den umiddelbare omegnen. Det var også disse som eventuelt kunne hjulpet ham til nye oppdrag i utenrikstjenesten.

I boken inntar Blom en kritisk holdning overfor tidens eksisterende litteratur om islam, som han mener ikke har vist temaet i et sant lys:

Der er skrevet Meget om Mohammedanismen, og negtes kan det ikke, at flere Forfattere have givet mange og gode Oplysninger; men faa have, efter min Mening, givet en sand og levende Fremstilling af dens Natur og Væsen. De fleste Forfattere fremdrage Systemets Lyssider – hvis man forresten kan tale om Lyssider i dette dunkle Kaos, – og skjule under Sandheder, laante fra en fremmed Kilde og under et tiltalede Sprog det Mørke, den Overtro, den Løgn og de Vildfarelser som findes saavel i selve Koranen, som i Særdeleshed i Traditionerne (Blom 1875, 1).

Blom oppgir ikke hvilke forfattere han mener har gitt disse fordreide, romantiserende bildene, men som kilder for sin egen, mer sannferdige fremstilling, oppgir han i første rekke egne observasjoner og samtaler med misjonæren Dr. Pfander (Blom 1875, 2). Karl/Charles Gottfried Pfander (1803–1866) var utdannet ved Baselmisjonsselskapet (Evangelische Missionsgesellschaft, grunnlagt 1815) og ansatt ved Church of England Missionary Society (Zwemer 1941). Han lærte arabisk, persisk og urdu, studerte Koranen og tradisjonene (*ḥadīth*), og forfattet flere bøker. I 1829 forelå den første boken, *Mizan ul Haqq oder die Waage und Wahrheit*, først i tysk versjon, og senere oversatt til en rekke av regionens språk: urdu, persisk, arabisk, osmansk og arameisk, og til engelsk (Pfander 1866, jf. Zwemer 1941, 219). I dette

polemisk anlagte misjonsskriftet tok Pfander i bruk ulike kilder, blant annet Koranen, for å legitimere Bibelens sannhetskrav. Han la vekt på at dette ikke må forstås dit hen at han anså Koranen som en kilde til å vurdere Evangeliets sannhet, men med misjonærens logikk mente han at Koranen brukes til å minne muslimene om hva deres egne kilder fremholder om Toraen og Evangeliet (Pfander 1866, 3). Pfander hadde selv drevet misjonsvirksomhet i de tyske koloniene i Krim, blant tartar-muslimer i Levanten, blant tyrkere og persere og i flere andre områder som Armenia og Peshawar. Han skal ha hatt en konfronterende stil, som skapte konflikter både med myndighetene og med vanlige folk og også med de konkurrerende romersk-katolske misjonsstasjonene (Zwemer 1941, 221–222). Pfander sto i kontakt med, og fikk positiv omtale av, den britiske orientlisten og missiologen William Muir (d. 1905). I innledningen til sitt innflytelsesrike biografiske verk over profeten Muhammad krediterte Muir nettopp Pfander for inspirasjonen til å skrive en biografi om Profeten som kunne brukes i misjonsøyemed, med utgangspunkt i de kildene muslimene selv anså som autentiske og autoritative (Muir 1861, 1).

Blom oppgir ikke å ha brukt Pfanders skriftlige arbeider, men snarere bygger han på personlig kommunikasjon med ham (Blom 1875, 2). Pfander var stasjonert i Konstantinopel 1858–1865, omtrent nøyaktig overlappende med det tidsrommet Blom befant seg der, og de kan nok ha truffet hverandre ved mange anledninger. De hadde åpenbart mange felles interesser, og Pfander hadde både kunnskap og erfaringer som Blom må ha funnet opplysende og kanskje fascinerende. Kontakten med Pfander kan ha vært en viktig inspirasjon for Blom til å sette seg inn i trossystemet til de muslimene han møtte og observerte i Konstantinopel, og gjennom Pfander fikk han tilgang til et eklektisk utvalg av islams kunnskapstradisjoner. I sin egen tekst siterer og henviser Blom uspesifisert til «traditioner», og foruten Koranen, nevner han titlene *Mischkat-ul-Masabih*, *Ayn-ul-Hayat* og *Hayat-ul-Kulub*. Walī ad-Dīn at-Tibrīzīs (d.1248) *Mishkāt al-maṣābīh* er en samling *ḥadīth* i *sunnī*-tradisjonen og Muḥammad Baqīr al-Majlisī's (d.1699) *ʿAyn al-ḥayāt* og *Ḥayāt al-qulūb* er *ḥadīth*- og *qiṣṣā*-samlinger i *shīʿa*-tradisjonen. Selv om disse verkene allerede fantes i oversettelse (henholdsvis overs. Arnold N. Matthews 1808–1809 og overs. James Lyman Merrick 1850), er det grunn til å tro at det var Pfander som var Bloms kilde.

Tonen i Bloms bok er gjennomgående sammenlignende og kritisk evaluerende, og religiøse praksiser er særlig forstått i lys av idealet om en luthersk pietistisk fromhet med en spesifikk forestilling om religiøs inderlighet. Om muslimenes bønneliv skriver Blom at «[p]aa Hjertets Tilstand kommer det slet ikke an. Mohammedaneren

kan saaledes have en Tro uden Kjærlighed og Hellighed,» fulgt av en redegjørelse for læren om små og store synder (Blom 1875, 5). Selv om Blom ikke oppgir å ha brukt Pfanders bøker, fremstår utsagnet som et ekko av Pfanders skriftlige fremstilling (her i engelsk oversettelse):

A man may therefore be quite a good believer, and is regarded as such, if he only professes to believe in God and Muhammad, repeats the formula of their creed, and performs the prescribed prayers and ceremonies, whatever the state of his heart may be. With them faith can exist without love and holiness, and has in fact nothing to do with it. Sins, therefore, being regarded only as external acts, are counted and divided into small and great sins (Pfander 1866, 23).

Bloms tekst veksler gjennomgående mellom allmenne beskrivelser i et redegjørende språk, som ikke er markert som Bloms egne observasjoner og som formodentlig er hentet fra nevnte Pfander, eller andre uspesifiserte kilder og personlige observasjoner og betraktninger. For eksempel redegjøres det for det normative grunnlaget for hvordan muslimer skal forholde seg i fastemånedens ramadan (Blom 1875, 17). Deretter følger en beskrivelse av ulike praksiser Blom har observert i Konstantinopel hvor tonen er en annen. Her er det ingen referanser eller sitater til tekst og heller ingen parafrasering av Pfander. Blom lar seg tydelig rive med, og han gir uttrykk for en slags foraktblandet fascinasjon. Han forteller at «det er slemt for Tyrkerne aa maatte undvære Tobak,» og «Mohammedanerne i den Tid ere meget pirrelige og fanatiske,» men «Ramadannætterne ere Lastens Nætter» hvor det i «Kaffehusene [...] musices, drikkes Kaffe og Sherbet, ryges Tobak og fortælles Nyheder og Historier» (Blom 1875, 18).

Fra en ramadanaften hos den fremtredende statsmannen Mehmed Fuad Paşa (1814–1869), i selskap med europeiske diplomater og tyrkiske embedsmenn, melder Blom beundrende at det «ved Bordet serveredes sexten Retter foruden Desert,» men «Viin var ikke at see, thi Fuad var efter Sigende en streng Musulmand» (Blom 1875, 18). Til gjengjeld var det «orientalsk Magelighet, udsøgte Piper [...] Kaffe, Sherbet,» og «Konversasjonen var idetheletaget interessant» (Blom 1875, 18). Storvesiren Mehmed Fuad Paşa var språkmektig og skolert, dikter og minister, og han var en statsmann som hadde hatt en fremtredende rolle i innføringen av reformene kalt tanzimat i perioden 1839–1876, blant annet reformen om religionsfrihet fra 1856. Om Fuad selv skriver Blom: «Jeg maa sige, at jeg kun har truffet faa Mænd, hos hvem jeg har fundet saa megen Aand, Dannelse og Kvikhed som hos Fuad Pascha» (Blom 1875, 18–19).

Mohammed og Koranen

Da Blom nesten tre tiår senere ga ut sin tredje og siste bok om islam, *Mohammed og Koranen*, med undertittelen *et Blik ind i Mohammedanismen*, gjenbrakte han en del av de tidligere tekstene i *Fra Østerland*, men han tok også i bruk et annet kilde-tilfang. Boken er dedikert til den danske professoren i teologi, Carl Henrik Scharling (1836–1920). En ung Scharling hadde i 1861 besøkt Konstantinopel og tilbrakt tid sammen med Blom, og han fortalte i brev hjem om at han hadde satt pris på dette bekjentskapet.⁵ Dedikasjonen tyder på at vennskapet var gjensidig. Scharling ble etter hvert særlig opptatt med dogmatikk og polemiserte mot grundtvigianisme, men han skrev også skjønnlitterære fortellinger, memoarer og reiseskildringer som *En pilgrimsfærd i det Hellige Land* (1876). I det religionsfilosofiske verket *Menneskehed og Christendom i deres historiske Udvikling* (1872–1874), hadde Scharling også mange synspunkter på Muhammad, islam og muslimer. Ut over dedikasjonen refererte ikke Blom til Scharling i sin egen tekst, men det protestantiske fortrinnet Blom hevdet i sine bøker, fant støtte i Scharlings forfatterskap, og Scharling kan ha vist Blom veien til annen, europeisk litteratur.

Sammenlignet med Bloms tidligere bøker, er *Mohammed og Koranen* tematisk mer konsentrert, og boken er annerledes organisert. Den knapt 100 sider lange teksten er delt i to. I del 1 tar Blom for seg den historiske bakgrunnen og Muhammads historie, i en fortelling som følger nokså konvensjonelle linjer. Blom viser her både uspesifisert til «Traditioner», «arabiske Skribenter» og «mohammedanske og ikke-mohammedanske forfattere», og mer spesifikt til *Edinburgh Review* og til Dr. Sprenger. *Edinburgh Review*, som utkom mellom 1802–1929, var et av 1800-tallets mest innflytelsesrike britiske allmenntidsskrifter innenfor litteratur, kultur, historie, politikk og vitenskap. Om Blom var fast leser eller om han hadde fått fatt i særskilte numre, vites ikke. Alois Sprenger (1813–1893) var på sin side en av 1800-tallets mest kjente orientalistere i Tyskland, som blant annet skrev to store biografier over Muhammad. Det må være den andre biografien, *Das Leben und Lehre des Mohammad* (1861) som ligger til grunn for Bloms fremstilling, for han tar i bruk den revideerte teorien om Muhammad som Sprenger presenterte der (Blom 1903, 13). Mens Sprenger tidligere, som mange før ham tilbake til Theophanes, hadde hevdet at Muhammad led av epilepsi, mente Sprenger nå at han led av hysteri, en hypotese som var lettere å forene med forestillingen om bevisst forstillelse, altså bedrageri (Sprenger 1861, 207–210).

⁵ Brev til: Carl Emil Scharling og brev fra: Carl Emil Scharling (1861-07-18) i *Danmarks Breve*. Digital udgave fra Det Kgl. Bibliotek, URL: tekster.kb.dk/letters.

Blom gir i sin bok uttrykk for at Muhammad utvilsomt «var en Bedragen og en Bedrager,» men samtidig mente han at han var «dog et Guds Redskap, en Guds Svøpe, et Tugtens Ris over de frafaldne østerlanske Kirker, som sidenefter har baaret de stolte Moslemers tunge Aag» (Blom 1903, 34). I Bloms optikk hadde altså Muhammad en funksjon i den guddommelige planen om å fremme sann kristentro. Men fremfor alt var Muhammad for Blom en mann full av motsetninger og «en forunderlig Blanding av Raahed og Dannelselse, af Stenghed og Tøilesløshed, af Uvidenhed og Begavelse, af Lettroenhed og Snuhed, af Ærgjerrighed og Tarvelighed,» slik Blom siterer fra en ikke spesifisert kilde (Blom 1903, 35). Blom la til grunn et alminnelig syn på 1800-tallet om at beretningene om Muhammad er historisk autentiske, og det er i tolkningen av disse historiske dataene Blom fremmer sin kritikk, tydelig inspirert av den rasjonaliserende og psykologiserende trenden orientalister som Sprenger representerte. I Skandinavia var danske Frants Buhl (1850–1932) en representant for samme trend i sin bok *Muhammeds liv* fra samme år (1903) (Skovgaard-Petersen 2023, 166), men det er ingenting som tyder på at Blom kjente denne danske professorens arbeid.

Bokens del 2 har tittelen Koranen, og de knappe seks første sidene gir en kortfattet innføring i hva slags tekst Koranen er, inkludert noen korte utdrag av teksten i oversettelse. Sannsynligvis hadde Blom tilgang til den franske orientalistten Barthélemy d'Herbelots (1625–1695) oppslagsverk fra 1697, *Bibliothèque orientale*,⁶ for han nevner noen av d'Herbelots vurderinger av Koranen og gjenfortellinger av profet-historiene. Om Koranen skriver Blom at språket nok er «poetisk» og «rytmisk smukt», men at budskapet ikke «paa nogen Maade kan sammenlignes med Indholdet af Profeternes og Apostlenes Skrifter.» Det paradokset at Koranen også har kvaliteter, løser Blom ved å fremholde at «[h]vad Sandt og Godt der finnes i Koranen, er laant fra den hellige Skrift» (Blom 1903, 42–43). Dette argumentet er godt kjent i den europeiske koranresepsjonen, og Blom var selv inne på samme tanke i sine tidligere skrifter, hvor han innrømmer at «saavel i Koranen som i Traditionerne findes mangen Sandhed og mangen god moralsk Lærdom, men man maa ikke glemme, at det Sande og Gode, som findes deri, er laant fra den hellige Skrift» (Blom 1875, 16).

Blom siterer også et oversatt korankapittel i sin helhet, kapittelet «Solen» (sūrat al-Shams, 91):

⁶ Se mer om dette verket i Carter 2017.

Ved Solen og dens Klarhed,
 Ved Maanen, som følger den,
 Ved Dagen, som vise den i sin Glands,
 Ved Natten, som formørker den ganske,
 Ved Himlen og ved Ham, som har bygd den,
 Ved Jorden og ved Ham, som har skabt den,
 Ved Sjelen og ved Ham, som danned' den,
 Ved Ham, som aanded' ind i den det Gode og det Onde,
 O salig forvist hver den, som har reset den,
 Usalig den, som har fordærvet den.
 Thamuds Folk, det onde, har behandlet
 Den Guds Profet som en Bedrager,
 Da de udsendte sine Elendige,
 Og Herrend Sendebud sagde til dem:
 O, lader Guds Kamél dog drikke!
 Men de behandled' ham som en Bedrager
 Og slog den ihjæl.
 Og deres Gud ødelagde for dem deres Forbrydelse,,
 Og han straffede alle ligt, og han var ikke bange for Følgen deraf.
 (Blom 1903, 41–42)

Dette er antagelig en av de aller tidligste publiserte oversettelsene av en koranpassasje på norsk. Det er ikke enkelt, kanskje ikke mulig, å identifisere hvilket forelegg Blom anvender for sin egen oversettelse, men det ser i hvert fall ikke ut til å være en av de svenske koranoversettelsene som allerede forelå (F. Crusenstolpe 1843, C.J. Tornberg 1874, se Eggen 2019). I sin kommentar til sitatet lar Blom seg forarge over at Skaperen her sverger ved sin skapning, men han forsøker samtidig å gjenskape tekstens rytme, blant annet ved å forkorte enkelte verbformer. Kuriøst nok har Blom valgt en tekst som advarer mot å anse en Guds profet som bedrager, og i teksten refses folket i Thamud for nettopp dette. Blom identifiserte denne profeten som Saleh (Ṣāliḥ), en av fire profeter, inkludert Muhammad, som er navngitt i Koranen og som ikke har et bibelsk forelegg, men forstås som hjemmehørende på Den arabiske halvøya (Blom 1903, 41–42).

Resten av del 2 er en gjennomgang av trosartiklene og religiøs praksis. Her er det ingen øyenvitneskildringer av muslimers praksis, men Blom henviser til at dette har han skrevet om i tidligere bøker (Blom 1903, 64, fotnote 1). I denne delen refererer

Blom til en rekke ulike kilder, kun ved forfatternavns nevning. Det dreier seg om kjente europeiske forfattere som Gibbon, Herodot, d’Ohsson, Schlegel og Neander,⁷ men også om antagelig mer ukjente navn arabiske navn som Ahmed Effendi og Alghazali,⁸ hvis tekster han må ha hatt tilgang til via sine andre kilder. Blom var altså belest og brukte disse kildene i sin korte fremstilling. Han ser derimot ikke ut til å ha forholdt seg til norsk eller skandinavisk faglitteratur eller oversatt litteratur. Særlig interessant er det at han siterte lange passasjer fra «en tyrkisk Traktat af Berkewi [...] oversat paa Fransk av Garcin de Tassy» (Blom 1903, 45–46). Dette er altså den tidligere nevnte innføringsboken Birgivīs *Vasiyyetnāme*. Den hadde blitt oversatt via de Tassy og utgitt på norsk av C.A. Holmboe i 1829, men Blom brukte den franske utgaven.

Med de avsluttende ord i *Mohammed og Koranen*, som er identiske med de innledende ordene i *Fra Østerland*, oppsummerer Blom sitt syn på islam:

Hvad Sandt og Rigtigt Mohammedanismen lærer om Gud, er enten laant af jødiske eller kristne Skrifter. Den antager saaledes alle de Egenskaber hos Gud, som omtales i den hellige Skrift; men da den forkaster Guds Aabenbarelse i Kristus og Treenighedslæren, er dens Lære om Gud blot en kold Spekulation, der lader Hjertet uberørt og uforandret (Blom 1870, 2, Blom 1903, 78).

Blom har gjennom de tre årne fortsatt å sette seg inn i ulike kilder, men hans grunnleggende vurdering står altså fast. Han avskriver ikke islams lære fullstendig, men han skjelner mellom de ekko han finner fra den kristne Bibelen og de punktene hvor Koranen går i rette med denne. Imidlertid vektlegger Blom også, i pietismens ånd, at det er den følelsen som vekkes når man leser som det avgjørende.

Blom i kunnskapsproduksjonen mot århundreskiftet

Den eneste lengre omtalen jeg har funnet om noen av Bloms bøker er Volrath Vogts (1817–1889) anmeldelse av *Fra Østerland* i *Morgenbladet* 1875 (Vogt 1875). Vogt var teolog og mangeårig lærer ved Oslo katedralskole, og han hadde selv skrevet både innføringer i bibelhistorie (*Bibelhistorie med Lidt af Kirkens Historie*, 1858)

⁷ Gibbon = Edward Gibbon (d. 1794), *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, med kapittelet «Description of Arabia ...», Herodot = Herodot (d. 425 f.Kr.), *Historia*, d’Ohsson = Mouradega d’Ohsson sr. (d. 1807) og Mouradega d’Ohsson jr. (d. 1851), *Tableau général de l’Empire othoman, divisé en deux parties, dont l’une comprend la législation mahométane; l’autre, l’histoire de l’Empire othoman*, Schlegel = Friedrich Schlegel (d. 1829), *Philosophie der Geschichte II*, kap. XII), Pascal = Blaise Pascal (d. 1662), *Les pensées*, kap. «Contre Mahomet» og Neander = Auguste Neander (d. 1850), *Denkwürdigkeiten aus der Geschichte des Christentums*.

⁸ Ahmed Effendi = Ahmed Resmî Efendi (d. 1783) og Alghazali = Abū Ḥamid al-Ghazālī (d. 1111).

og en reiseskildring utgitt før Bloms (*Reise i det Hellige land og Syrien*, 1865, jf. Løvlie 2021). De to traff hverandre i Konstantinopel, og Vogt skrev at han var forundret over at Blom ikke hadde tatt med mer fra de egne observasjonene som han hadde fortalt ham om der (Vogt 1875). Vogt mente ellers det var bokens første del som ga den verdi, med sin vekt på den «Mangelen paa Sandhed i flere af Koranens bud». Han er enig i Bloms observasjoner og kritiske bemerkninger om at «Troløshed har været et hyppig fremtrædende Træk hos de Kristne i Østerland,» men finner ellers at det meste i bokens andre del er «gamle Nyheder», og dessuten inneholder den ikke rent få unøyaktigheter. Men Vogt utviser også, en smule nedlatende, en viss velvilje:

Som man vil have seet, har Bogen sine svage Sider. Forfatteren lever i en av Landets største Afkroge og har kun ringe Leilighed til Raadførelse. Det er et Særsyn at en Bog som 'Fra Østerland' kan udkomme under saadanne Omstændigheder. Den har derfor Krav paa velvillig Modtagelse og skal hilses med Glæde (Vogt 1875).

I sitt tilsvaer går Blom i rette med Vogt på en rekke bibelhistoriske punkter, og jeg synes jeg kan ane en viss ironisk snert: «Og saa Farvel, kjære Hr. Overlærer! [...] Hvad De hidtil har offentliggjort, har været mig til megen Glæde og Belærelse, og venter jeg med Længsel Deres bebudede større Verk over Palæstina. Selam, og atter, Selam!» (Blom 1876a). Det er godt mulig Blom leste Vogts bøker, slik han antyder i tilsvaersteksten, men han verken siterte eller refererte til ham.

Bloms siste bok, *Mohammed og Koranen*, ble utgitt av Norsk Skoletidenes Bogtrykkeri, og Blom kan ha sett for seg at skriftet skulle brukes til pedagogiske formål. På den andre siden kan det ha vært nærliggende for ham med sitt engasjement i skolen og kontaktnett i skolekretser å publisere i denne kanalen, og flere av hans andre utgivelser var også her. Bloms forfatterskap om islam og muslimer ser imidlertid ikke ut til å ha vekket stor interesse i hans samtid, og hans skriftlige arbeider er verken referert eller diskutert i senere fremstillinger. Ikke desto mindre er Bloms bøker noen av de tidligste eksemplene på selvstendige utgivelser om islam og muslimer i Norge, selv om det fantes både avis- og magasinartikler og bokkapitler i denne perioden. Bortsett fra et par mindre skrifter utgitt i 1911, ett polemisk anlagt fra misjonæren Ludvig Olsen Fossum (1879–1920) og ett mer forsonende anlagt fra teosofen Eva Blytt (1867–1937) (Eggen 2021), skulle det gå enda noen tiår før det kom mer omfattende bøker om islam, Koranen eller Muhammad på norsk. Selv om Blom ikke fikk noen stor innflytelse i den bredere norske offentligheten, kan hans

forfatterskap fortelle oss noe om en kunnskapsproduksjon på slutten av 1800-tallet som verken gikk inn i en akademisk samtale eller en kulturell og litterær offentlighet, men som rettet seg inn mot misjonsfeltet.

Peter Blom fikk allerede i sine unge år, blant annet gjennom herrnhuterbevegelsen og studiereiser, impulser fra og interesse for verden utenfor Norge. Mens en rekke prester ble ordinert for tjeneste som misjonsprester eller sjømannsprester i Amerika i perioden 1850–1870, var Blom alene om å bli ordinert for diplomatisk tjeneste, og han fikk en unik erfaring i Konstantinopel (Elstad 2000, 52, 185). Han tok gjerne lekmannsidealene opp i presterollen, og han beskrives som en bedre muntlig enn skriftlig forteller, en som gjerne krydret sin fortellerkunst med musikk (Gulbranson 1968, 23–24). Bloms skriftlige arbeider er preget av en misjonslogikk, med deskriptive passasjer fulgt av evaluerende og til dels polemiske kommentarer. Siden religionsfrihet i 1856 hadde blitt innført i Det osmanske riket, fantes det ikke lenger noe juridisk hinder for misjon overfor muslimene, men sosialt akseptert var det neppe (Makdisi 2002, 604). At muslimers omvendelse også var sjeldent, forhindret imidlertid ikke en stor misjonsiver, og oversettelser av Bibelen til tyrkisk ble solgt offentlig (Staf 1977, 106, 189). Men Vogts påstand om at Blom skulle ha blitt anbefalt av Det britiske bibelselskapet å virke som misjonær blant muslimene, avviste Blom bestemt, fordi han slett «ikke hjalp med at forkynde Evangeliet for Mohamedanerne, men for Jøder» (Vogt 1875, Blom 1876a).

Overfor tysktalende jøder i Konstantinopel, forkynte Blom etter eget sigende evangeliet i to år (Blom 1899, 79). Han hevdet at det fantes omkring 70 000 jøder i Konstantinopel, hvorav et overveldende flertall på 65 000 var sefardiske, 3–4000 tyske og polske, resten italienere og karaitter ([Blom] 1861⁹).¹⁰ Hans beretninger om disse skal ha vært en inspirasjon for jødemisjonsarbeidet både ved konsolideringen av Den norske israelmisjonen med teologen Carl Paul Caspari som den første formann i sentralkomiteen fra 1861, og senere (*Ved Den norske Israelmisjons* 1894, 14, Ihlen 1947, 87). Imidlertid møtte evangeliseringen blant jødene på store hindringer, på grunn av det Blom beskriver som en «saa at sige medfødt hjertehaardhed, ogsaa Overtro, Bigotteri, Fanatisme, fuldkomment Ubekjendtskab med det gammel-testamentlige Skriftord, Mangel paa intellectuel og moralsk Dannelse,» men ikke minst på grunn av «det slette Exempel, som den omgivende kristne Befolkning giver» ([Blom] 1861, 270). Dette siste utfallet mot regionens ikke-protestantiske kristne

⁹ Se en utvidet og noe revidert versjon i Blom 1875, 67 – særlig 71, om jødene i Jerusalem i Blom 1870, 35, 61 – særlig 67.

¹⁰ Dette tallet er nok overdrevet, for i en folketelling fra 1885 telte jødene i Konstantinopel omtrent 44 000 (Shaw 1978, 333).

møter vi stadig på i Bloms tekster. Vi finner lignende utsagn i *Fra Østerland*, men her relateres det til misjon blant muslimer: «Den største Hindring for den evangeliske Sandheds Udbredelse og Fremgang i de mohammedanske Stater er visselig den Mohammedanerne omgivende kristne Befolknings ugudelige Tale og Vandel» (Blom 1875, 17).

Det finnes lange tradisjoner for at diplomatiske tjenestemenn har bidratt til kunnskapsproduksjonen om islam og muslimer, gjennom reisebeskrivelser og innføringsbøker eller gjennom oversettelser, som den svenske diplomaten Johan Fredrik Sebastian Crusenstolpes (1801–1882) koranoversettelse (Eggen 2019, 68–69). Som nyutdannet teolog hadde Blom søkt seg til utenriktjenesten i Konstantinopel, og gjennom fem år levde han i en kosmopolitisk by og region hvor han på nært hold observerte og opplevde religiøst, språklig og kulturelt mangfold. Blom var språkmektig, men det er ingenting som tyder på at han tilegnet seg noen av regionens språk. Etter de fem årene var det også slutt på hans utenriktjeneste, og resten av livet var han engasjert i lokale forhold de to stedene Valle og Vardal, hvor han tjenestegjorde som prest. De kildene Blom henviser til i 1903-utgivelsen *Mohammed og Koranen* viser at han orienterte seg mot tidens europeiske akademiske kunnskapsproduksjon på engelsk, tysk og fransk, mens det er ingenting som tyder på at han benyttet det som fantes av norskprodusert eller skandinavisk materiale. Han siterer lange utdrag, i sin egen oversettelse og som oftest uten presis kildeføring. Det er særlig interessant at han ikke siterer noen av de svenske koranoversettelsene som allerede fantes i 1903, eller Holmboes oversettelse av Birgivi's innføringstekst. Om det er fordi han ikke var klar over disse utgivelsene, eller om han valgte dem bort er ikke mulig å fastslå. Det vi kan slå fast er at Blom ikke selv var involvert i akademisk arbeid, og han sto så vidt opplysningene tilsier heller ikke i kontakt med noen av de relevante norske akademikerne.

Den kunnskapsproduksjonen om Konstantinopel og Levanten, om islam og muslimer som Peter Blom bidro med, besto i stor grad i forenklete gjengivelser av andres arbeid. Han høstet fra den europeiske faglitteraturen som var tilgjengelig for ham, og bidro med sine egne observasjoner, refleksjoner, evalueringer og kommentarer. Med dette skrev han seg inn i en sjanger som kombinerer trekk fra reiseskildringer, innføringsbøker, misjonslitteratur og personlig kommentar. I beskrivelsene fra Konstantinopel er Blom innom alle de motivene Bernt Brendemoen har omtalt som Istanbul-topoi, som dansende dervisher og glimt av sultanen (Brendemoen 2007, 96). Redegjørelsene for muslimsk tro og praksis i de mer teoretisk anlagte de-

lene av bøkene speiler både samtidens polemiske og akademiske litteratur.¹¹ Men Bloms bøker bærer også tydelig preg av Bloms eget blikk, de viser hans fascinasjon for ulike kulturelle fenomener, så vel som en viss vilje til å sette seg inn i disse, for så å evaluere og bedømme dem i lys av sine egne overbevisninger. Bloms intenderte lesere er, naturligvis, ikke muslimer, og når han går i rette med forestillinger om hva islam er kan dette være referanser til den litterære offentligheten, men dette er heller ikke et publikum som ser ut til å ha vært tilgjengelig for ham. Det er nærliggende å anta at foruten en egen motivasjon til å fremstille «Mohammedanismen» og skrive frem «en sand og levende Fremstilling af dens Natur og Væsen», gikk Bloms appell først og fremst til trosfeller. Den bærende ideen fremstår å være behovet for protestantisk misjon, ikke bare overfor jøder og muslimer, men i overensstemmelse med en rådende trend på 1800-tallet (Bohlin og Zorgati 2021, 43), i like stor, eller enda større grad, overfor ikke-protestantiske kristne.

Brev

Brev fra Peter til Oscar Magnus Fredrik Björnstjerna datert 10.11.1879 og 4.5.1880. Brevskrivarregisteret, Riksarkivets enskilda arkiv och samlingar.

Brev til Carl Emil Scharling fra Carl Henrik Scharling datert 18.07.1861. I: *Danmarks Breve*. Digital udgave fra Det Kgl. Bibliotek, URL: tekster.kb.dk/letters.

Litteratur

Amundsen, Leiv. 1956. *Camilla Wergeland i Christiansfeld*. Oslo: Urd 1956.

Berggren, Jacob. 1826–1828. *Resor i Europa och Österländerne*. 3 bind. Stockholm: Rumstedt.

Blom, Marie. 1886. *Husholdningsbog for By og Land*. Kristiania: Mallings Boghandels forlag.

[Blom, Peter.] 1861. «Jøderne og Jødemissionen i Konstantinopel». *Evangelisk kirketidende, anden Række* 5: 267–270.

Blom, P. 1870. *Reise til Jerusalem og Omegn*. Kristiansand: Grøntofts forlag.

Blom, P. 1875. *Fra Østerland*. Christiania: Cammermeyers forlag.

Blom, P. 1876a. «Til Hr. Overlærer V. Vogt». *Morgenbladet* 58 (56b): 1 (20.02.1876).

Blom, P. 1876b. «Noget om de muhamedanske Softaer og Ulemaer». I *Morgenbladet* 58 (201b): 1 (23.07.1876).

¹¹ Se Tolan 2023 for en oversikt over og diskusjon av nyere forskning som tar for seg denne litteraturen.

- Blom, P. 1892. *Kort forklaring over Dr. M. Luthers lille katekisme*. Kristiania: Cappelen forlag.
- Blom, P. 1896. *Beskrivelse over Valle prestegjeld i Sætersdalen med dets preste-historie og sagn*. Gjøvik: Oplændingens Trykkeri.
- Blom, P. 1899. *Beskrivelse over Vardal prestegjeld før og nu*. Hamar: Norsk Skoletidendes Bogtrykkeri. (Nytt fotografisk opptrykk Gjøvik: Gjøvik historielag, 1983).
- Blom, P. 1902. *Kunstner og Kristen. En livshistorie. Digtcyklus*. Hamar: Norsk Skoletidendes Bogtrykkeri.
- Blom, P. 1903. *Mohammed og Koranen: Et Blik ind i Mohammedanismen*. Hamar: Norsk Skoletidendes Bogtrykkeri.
- Bohlin, Anna og Ragnhild Johnsrud Zorgati. 2021. «Tracing the Jerusalem Code c.1750–c.1920: The Christian Storyworld Expanded and Fragmented». *Tracing the Jerusalem Code. Volume 3: The Promised Land Christian Cultures in Modern Scandinavia (ca. 1750 – ca. 1920)*, red. Ragnhild J. Zorgati and Anna Bohlin, 12–50. Berlin: De Gruyter.
- Brendemoen, Bernt. 2007. «The Image of the Turks and Turkey as depicted by Scandinavian Travellers». I *Are we captives of history? Historical essays on Turkey and Europe*, redigert av Edgeir Benum, 93–104. Oslo: Unipub.
- Carter, M.G. 2017. «The Bibliothèque Orientale of Barthélemy d’Heberlot as a Source of Data for the History of Arabic». I *Philologists in the World: A Festschrift in Honour of Gunvor Mejdell*, redigert av Nora S. Eggen og Rana Issa, 399–425. Oslo: Novus forlag.
- Dahl, Gina. 2011. *Books in early modern Norway*, Leiden: Brill.
- Eggen, Nora S. 2017. «Koranoversettelser i Norge». [Online] Norsk oversetterleksikon. URL: <http://oversetterforeningen.no/koranoversettelser-i-norge-en-sniktitt-pa-norsk-oversetterleksikon/#more-10422> [Nedlastet 15.11.2023].
- Eggen, Nora S. 2018. «From Handmaiden of Theology to Handmaiden of Area Studies: Philological Approaches to Arabic-Islamic Studies in Norway». *Islam and Christian–Muslim Relations* 29: 445–464.
- Eggen, Nora S. 2019 «On the Periphery: Translations of the Qur’ān in Sweden, Denmark and Norway». I *Routledge Handbook of Arabic Translation*, red. Sameh Hanna, Hanem El-Farahaty, Abdel-Wahab Khalifa, 68–80. London: Routledge.

- Eggen, Nora S. 2021. «Islam and Muslims on Norway in the 19th century». I *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History Volume 17. Britain, the Netherlands and Scandinavia (1800–1914)*, redigert av David Thomas and John A. Chesworth, 65–77. Leiden: Brill.
- Elstad, Hallgeir J. 2000. «– en Kraft og et Salt i Menigheden –»: *Ein studie av dei såkalla 'johnsonske prestane' i siste halvpart av 1800-talet i Noreg*. Oslo: Unipub.
- Grønland, Tormod. 2003. *Vardal Hjembygdens kirke 200 år: Glimt fra Vardals prestegjelds historie*. Gjøvik: Vardal menighetsråd.
- Gulbranson, Johannes. 1968. «Grønn var min barndoms dal». I *Prestegårdsliv: Minner fra norske prestegårder*, redigert av Elisabeth Christie, 7–31. Oslo: Forlaget land og kirke.
- Haraldsø, Brynjar, Hans Kvalbein og Axel Smith. 1992. *Veiviser til verdier: Fagdidaktiske artikler om Bibelen i grunnskolen til 25-årsjubileet for Avdeling for kristendomskunnskap ved Det teologiske menighetsfakultet*. Oslo: Verbum forlag.
- Henrikson, Paula. 2021. «Ruins and Revolutions: Jacob Berggren on Classical Soil». I *Time and Temporalities in European Travel Writing*, red. Paula Henrikson og Christina Kullberg, 158–181. New York; Oxon: Routledge.
- Husby, Ida Lunde. 2018. «Den falske religion», *en studie av forestillinger om islam og muslimer i dansk-norske og norske oversiktsverk og lærebøker i perioden 1750–1914*. Bergen: Universitetet i Bergen (masteroppgave).
- Ihlen, Chr. 1947. *Den norske israelsmisjons historie i hundre år 1844–1944*. Oslo: Landsstyret for den norske israelsmisjon
- Jack, Sybil. 1995. «No Heavenly Jerusalem: The Anglican Bishopric, 1841–83». *Journal of Religious History* 19: 181–203.
- Johansson, Bengt O. 1968. *Svenska palatset i Konstantinopel: Sveriges Kyrka och ministerhus i Konstantinopel under sjutton- och adertonhundratalet*. Stockholm; Göteborg; Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Lauvdal, T. 1930. *Vardal bygdebok*. Bind 3. Gjøvik: uten forlag.
- Løvlie, Birger. 2021. «A City of Murderers? Norwegians in Jerusalem in the Late 1800s». I *Tracing the Jerusalem Code. Volume 3: The Promised Land Christian Cultures in Modern Scandinavia (ca. 1750–ca. 1920)*, redigert av Ragnhild J. Zorgati and Anna Bohlin, 410–429. Berlin: De Gruyter.

- Makdisi, Ussama. 2002. «After 1860: Debating Religion, Reform, and Nationalism in the Ottoman Empire». *International journal of Middle East studies* 34: 601–617.
- Mejdell, Gunvor. 2021. «Christopher Andreas Holmboe, 1796–1882». [Online] *Norsk oversetterleksikon*. URL: <https://www.oversetterleksikon.no/2021/06/15/christopher-andreas-holmboe-1796-1882/> [Nedlastet 15.11.2023]
- Mikaelsson, Lisbeth. 2003. *Kallets ekko: Studier i misjon og selvbiografi*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Muir, William. 1861. *The life of Mahomet: With Introductory Chapters on the Original Sources for the Biography of Mahomet, and on the Pre-Islamic History of Arabia*. Bind 1. London: Smith.
- Nøding, Aina. 2007. *Vittige kameleoner: Litterære tekster i norske adresseaviser 1763–1769*. Oslo: Universitetet i Oslo (Ph.d.-avhandling).
- Okkenhaug, Inger Marie. 2021. «Scandinavian Missionaries in Palestine: The Swedish Jerusalem Society, Welfare, and Education in Jerusalem and Bethlehem, 1900–1948». I *Tracing the Jerusalem Code. Volume 3: The Promised Land Christian Cultures in Modern Scandinavia (ca. 1750–ca. 1920)*, redigert av Ragnhild J. Zorgati and Anna Bohlin, 518–539. Berlin: De Gruyter.
- Oxfeldt, Elisabeth. 2005. *Nordic Orientalism, Paris and the cosmopolitan imagination 1800–1900*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Pfander, C.G. 1866. *The Mizan ul Haqq or Balance of Truth*. Overs. R.H. Weakley. London: Church Missionary House.
- Sandmo, Erling. 2021. «Paradoxes of Mapping: On Geography and History in the Teaching of Christendom in Norway, c.1850–2000». I *Tracing the Jerusalem Code. Volume 3: The Promised Land Christian Cultures in Modern Scandinavia (ca. 1750–ca. 1920)*, redigert av Ragnhild J. Zorgati and Anna Bohlin, 390–409. Berlin: De Gruyter.
- Scharling, C. Henrik. 1872–1874. *Menneskehed og Christendom i deres historiske Udvikling*. 2 bind. København: Gads Boghandel.
- Shaw, Stanford J. 1978. «The Ottoman Census System and Population, 1831–1914». *International Journal of Middle East Studies* 9: 325–338.
- Skovgaard-Petersen, Jakob. 2023. *Muslimene Muhammad – og alle andres*. Overs. Sunnev Gran. Oslo: Universitetsforlaget.

- Skrunes, Njål. 1995. *Kristendomskunnskap for barn: En fagplanhistorisk undersøkelse av kristendomsfagets utvikling 1889–1939*. Oslo: Norsk lærerakademi.
- Sprenger, Alois. 1861. *Das Leben und die Lehre des Mohammad*. Berlin: Nicolai'sche Verlagsbuchhandlung.
- Staf, Nils. 1977. *De svenska legationspredikanterna i Konstantinopel*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Syse, Christian og Jon Bech. 2016. *UDs og norsk diplomatis historie: Det selvstendige Norge (UD-historier – nyttig gammelt nytt i utenrikstjenesten bind 1)*. 2. utg. Oslo: Utenriksdepartementet.
- Thorson, Odd. 1962. *Drammen: En norsk østlandsbys utviklingshistorie*. Bind 2. Drammen: Drammen kommune.
- Thrap, Daniel. 1908. *Brødremenigheden i Norge*. Christiania: Chritiania videnskaps-selskabselskabs forhandlinger i kommission hos Dybwad.
- Tolan, John. 2023. «The historiography of Medieval Christian-Muslim relations (1960–2020)». *De Medio Aevo* 12: 115–124.
- Ved Den norske Israelsmissions halvhundredears-Jubilæum i 1894: Et Festskrift. 1894*. Christiania: Centralkomiteen i kommisjon hos Det Steenske Bogtrykkeri.
- Vogt, Volrath. 1875. «Fra Østerland, af P. Blom». *Morgenbladet* 57 (360b): 1 (31.12.1875).
- Zwemer, Samuel M. 1941. «Samuel M. Karl Gottlieb Pfander 1841–1941». *The Moslem World* 31: 217–226.

English abstract

The Norwegian clergyman Peter Blom (1828–1912) served in the Swedish-Norwegian diplomatic corps in Constantinople from 1858 to 1864. In the following decades, he published books and articles describing culture and religion in Constantinople and The Levant. Presumably driven both by a desire to travel, and by his Christian commitment for evangelization, during his years in Constantinople he also developed an interest in Islam and Muslims, and he thoroughly dealt with Islam and Muslim religious practice in his written works. In three books published between 1870 and 1903, Blom merged elements from different genres, such as travelogues, ethnographic records, introductory books, missionary literature, and polemics. The representations of Muslim faith and practice are characterized by negative notions, but he was also strongly critical of non-Protestant Christians. None

of the three books received wide publicity or circulation in the Norwegian public, but through them we learn about the knowledge production on Islam and Muslims in late nineteenth century Norway.

Keywords: Peter Blom, Islam, Muslims, Quran, Muhammad, 19th century, Norway